

Andrijana Miletić¹

Fakultet pedagoških nauka u Jagodini
Univerzitet u Kragujevcu

Dušan Ristanović²

Fakultet pedagoških nauka u Jagodini
Univerzitet u Kragujevcu

Primljen: 15.6.2025.

Prihvaćen: 13.7.2025.

UDC: 37.091.214:3/5(497.11+497.5)

DOI:10.19090/ps.2026.1.74-89

Pregledni naučni rad

KOMPARATIVNA ANALIZA PLANOVA I PROGRAMA NASTAVE I UČENJA PRIRODE I DRUŠTVA U REPUBLICI SRBIJI I REPUBLICI HRVATSKOJ

Apstrakt

Cilj istraživanja je izvršiti komparativnu analizu planova i programa nastave i učenja prirode i društva od prvog do četvrtog razreda osnovnog obrazovanja i vaspitanja u Republici Srbiji i Republici Hrvatskoj. Za komparativnu analizu zvaničnih dokumenata opredelili smo se jer su obe zemlje, u približno istom vremenskom periodu, započele reforme obrazovnog sistema. Primenom deskriptivne i analitičko-evaluativne metode opisane su i analizirane sličnosti i razlike, prednosti i nedostaci planova i programa, ali i date moguće preporuke za sagledavanje iz perspektive obrazovne politike. Koristeći ček listu, analiza je izvršena na osnovu 3 definisane kategorije: (1) planovi nastave i učenja; (2) programi nastave i učenja nastavnih predmeta Sveta oko nas i Prirode i društva u Republici Srbiji i nastavnog predmeta Priroda i društvo u Republici Hrvatskoj i (3) uputstva za nastavnike za didaktičko-metodičko ostvarivanje programa. Istraživanjem je utvrđeno da postoji nekoliko razlika u navedenim kriterijumima u Republici Srbiji i Republici Hrvatskoj. Osim strukture planova i programa, naziva nastavnih predmeta, naziva i broja nastavnih tema i načina vrednovanja, jedna od ključnih razlika je što se u Srbiji, časovi Sveta oko nas/Prirode i društva realizuju dva puta nedeljno, a u Hrvatskoj, u četvrtom razredu, tri puta nedeljno. U narednim istraživanjima potrebno je utvrditi da li postoji statistički značajna razlika u postignućima učenika, u oblasti prirodnih nauka, zbog većeg broja časova koji se realizuju u četvrtom razredu u Republici Hrvatskoj. Takođe bi trebalo ispitati i da li broj časova u četvrtom razredu utiče na kvalitet i trajnost znanja u oblasti prirodnih nauka.

Ključne reči: plan i program nastave i učenja, Priroda i društvo, Republika Srbija, Republika Hrvatska

¹andrijana.jakovljevic@yahoo.com

²dusan.ristanovic@pefja.kg.ac.rs

Uvod

Kreatori obrazovnog sistema, istraživači i nastavnici ulažu veliki napor u cilju unapređenja nastave i postignuća učenika (Đerić, Elezović i Breze, 2022). Jedno od istraživanja, koje je prepoznato kao „mjerilo međunarodnih komparativnih istraživanja u obrazovanju“ (Hegarty & Rutkowski, 2022:11) i koje daje značajne informacije o prednostima i slabostima obrazovnog sistema, jeste TIMSS istraživanje. Ovo istraživanje je „posebno značajno kada su u pitanju niži razredi osnovne škole, budući da predstavlja jedino međunarodno istraživanje postignuća u prirodnim naukama u kojem Srbija učestvuje, a da uzorak čine učenici mlađeg osnovnoškolskog uzrasta“ (Stanišić, Blagdanić i Marušić Jablanović, 2021:194). Kako u radu vršimo komparativnu analizu planova i programa nastave i učenja prirode i društva od prvog do četvrtog razreda osnovnog obrazovanja i vaspitanja u Srbiji i Hrvatskoj, osvrnućemo se na rezultate TIMSS istraživanja u pomenutim zemljama, u oblasti prirodnih nauka. Za navedene zemlje smo se opredelili, jer kada su u pitanju „države i teritorije sa prostora SFR Jugoslavije (bez Srbije), među njima najviše postignuće na oba testa ima Hrvatska (koja ima malo niže postignuće od Srbije iz matematike i malo više postignuće iz prirodnih nauka) koja ujedno jedina među ovim zemljama i teritorijama ima postignuće koje je više od međunarodnog proseka“ (Radulović i Gundogan, 2021:77). Poslednje TIMSS istraživanje je realizovano 2023. godine, a Srbija je tada učestvovala šesti put u nizu, a od 2011. godine prate se i učenici četvrtog razreda. Kada uporedimo postignuća iz prirodnih nauka u poslednja četiri TIMSS ciklusa, možemo zaključiti da su u Srbiji 2023. godine postignuti nešto lošiji rezultati (510 bodova) u odnosu na TIMSS 2019 (517), a naročito u odnosu na ciklus 2015 kada je broj bodova iz prirodnih nauka iznosio 525, dok su 2011. godine ostvarili 516 bodova (*Rezultati međunarodnog istraživanja TIMSS 2023, nacionalni izveštaj Republike Srbije, 2024*). Autori navode da ovaj rezultat pokazuje da ne koristimo rezultate međunarodnih studija u cilju unapređenja obrazovne prakse (Stanišić i sar., 2021). Međutim, treba napomenuti da kada su u pitanju *realitivana postignuća iz prirodnih nauka prema kognitivnim domenima*, u domenu Zaključivanja, učenici u Srbiji su ostvarili 514 poena „što pokazuje tendenciju primene naučnih principa u kritičkom razmatranju tekstova, ili u eksperimentima, ili u rešavanju problema, primeni znanja u novim situacijama. Faktori koji mogu uticati na ovu tendenciju su prethodno znanje, interesovanje, stilovi učenja i obrazovni kontekst“ (*Rezultati međunarodnog istraživanja TIMSS 2023, nacionalni izveštaj Republike Srbije, 2024: 70*). U Hrvatskoj 2023. godine, odlukom Ministarstva znanosti, obrazovanja i mladih³, nije realizovano međunarodno istraživanje i za potrebe rada koristićemo rezultate istraživanja koje je sprovedeno 2019. godine. Hrvatska je 2011. godine ostvarila rezultat od 516 bodova kao i Srbija, ali su 2019. godine učenici iz

³Informacija je potvrđena mejlom, 31.1.2025. godine, od strane *Nacionalnog centra za vanjsko vrednovanje obrazovanja*, Republika Hrvatska.

prirodnih nauka postigli 524, što je znatno više iznad međunarodnog proseka TIMSS skale i „predstavlja pozitivan pomak u odnosu na rezultat postignut u prvome ciklusu 2011. godine, ali je niži u odnosu na rezultat postignut u prethodnome ciklusu 2015. godine” (Elezović, Antulić Majcen, Vranković i Muraja, 2019: 55). Kako su nacionalni kurikulumi glavni koncept za strukturisanje sadržaja u TIMSS istraživanjima i temelje se na okvirima koji su razvijeni u saradnji sa državama koje učestvuju (Elezović, i sar., 2019), važno je izvršiti analizu kurikuluma u oblasti prirodnih nauka kako bi se uvidela struktura programa i sadržaja nastave i učenja. Autori navode da postoji „razlika između TIMSS kurikuluma i nastavnog programa predmeta Svet oko nas/Priroda i društvo“ (Stanišić i sar., 2021: 195) što je i potvrđeno u nacionalnim izveštajima o TIMSS međunarodnom istraživanju u Srbiji i Hrvatskoj (*Rezultati međunarodnog istraživanja TIMSS 2023*, nacionalni izveštaj Republike Srbije, 2024; Elezović, i sar., 2019). Učenici četvrtog razreda, u Hrvatskoj, koji su učestvovali u TIMSS istraživanju 2019, pohađali su nastavu prema planu i programu Prirode i društva iz 2006. godine u kom su bili zastupljeni svi sadržaji, ali ne i sve teme koje su predviđene istraživanjem. Ista situacija je i u Srbiji, jer su učenici pohađali nastavu prema Nastavnim programima koji su korišćeni pre reforme koja je započeta 2017. godine donošenjem *Pravilnika o planu nastave i učenja za prvi ciklus osnovnog obrazovanja i vaspitanja i programu nastave i učenja za prvi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*. S obzirom da „prosvetna politika jedne zemlje ne može se uspešno voditi bez oslanjanja na rezultate komparativnih istraživanja, i na nacionalnom i na međunarodnom nivou“ (Bandur i Potkonjak, 1999:180), u radu ćemo izvršiti komparativnu analizu planova i programa nastave i učenja prirode i društva od prvog do četvrtog razreda osnovnog obrazovanja i vaspitanja u Srbiji i Hrvatskoj i utvrditi po čemu su slični, a po čemu se razlikuju.

Metod

Cilj istraživanja je izvršiti komparativnu analizu planova i programa nastave i učenja prirode i društva za prvi ciklus osnovnog obrazovanja i vaspitanja Republike Srbije i prvog i drugog ciklusa osnovnoškolskog vaspitanja i obrazovanja⁴ Republike Hrvatske, kako bi se kritički utvrdile konceptijske sličnosti i razlike.

U skladu sa ciljem istraživanja formulisani su sledeći istraživački zadaci:

1. analizirati planove nastave i učenja za prvi ciklus osnovnog obrazovanja i vaspitanja u Republici Srbiji i prvi i drugi ciklus u Republici Hrvatskoj;

⁴U Republici Hrvatskoj nastavni predmet Priroda i društvo se izučava u dva ciklusa. Prvi ciklus – prvi i drugi razred, drugi ciklus – treći i četvrti razred.

2. analizirati programe nastave i učenja nastavnih predmeta Svet oko nas i Priroda i društvo u Republici Srbiji i nastavnog predmeta Priroda i društvo u Republici Hrvatskoj;
3. analizirati uputstva za nastavnike za didaktičko – metodičko ostvarivanje programa nastavnog predmeta Svet oko nas/Priroda i društvo u Republici Srbiji i nastavnog predmeta Priroda i društvo u Republici Hrvatskoj.

Uzorak istraživanja čine *Pravilnik o planu nastave i učenja za prvi ciklus osnovnog obrazovanja i vaspitanja i programu nastave i učenja za prvi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja; Pravilnik o programu nastave i učenja za drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja i Pravilnik o programu nastave i učenja za četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja* u Srbiji, sa posebnim osvrtom na nastavne predmete Svet oko nas/Priroda i društvo i *Kurikulum nastavnog predmeta Priroda i društvo za osnovne škole* u Hrvatskoj. U radu će biti primenjeno komparativno istraživanje, jer „izučavanjem stranih obrazovnih sistema možemo bolje razumeti sopstveni” (Kulić, 2011: 58). Na osnovu postavljenog cilja i zadataka, za poređenje i analizu zvaničnih dokumenata Srbije i Hrvatske, korišćene su metode komparativnog istraživanja. Za poređenje *Pravilnika o planu nastave i učenja za prvi ciklus osnovnog obrazovanja i vaspitanja i Programa nastave i učenja prirode i društva za prvi, drugi, treći i četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja i Kurikuluma nastavnog predmeta Priroda i društvo za osnovne škole u Republici Hrvatskoj*, koristili smo deskriptivnu metodu. Za analiziranje pomenutih dokumenata, uočavanja sličnosti i razlika i davanja mogućih preporuka za sagledavanje iz perspektive obrazovne politike korišćena je analitičko-evoluativna metoda. Koristeći ček listu, analiza je izvršena na osnovu 3 definisane kategorije: (1) planovi nastave i učenja; (2) programi nastave i učenja nastavnih predmeta Sveta oko nas i Prirode i društva u Srbiji i nastavnog predmeta Priroda i društvo u Hrvatskoj i (3) uputstva za nastavnike za didaktičko-metodičko ostvarivanje programa.

Rezultati sa diskusijom

Pre analize rezultata u okviru istraživačkih zadataka, osvrnućemo se na zakonodavne okvire o trajanju osnovnoškolskog obrazovanja. U Republici Srbiji, prema *Zakonu o osnovnom obrazovanju i vaspitanju*, „svako lice ima pravo na besplatno i kvalitetno osnovno obrazovanje i vaspitanje“ (2023: 1) koje je obavezno i ostvaruje se u skladu sa Zakonom, a deo obaveznog obrazovanja je i pripremno predškolski program. U prvi razred upisuje se svako dete koje do početka školske godine ima najmanje šest i po, a najviše sedam i po godina (*Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja*, 2019). Takođe, i u Republici Hrvatskoj je osnovno školovanje obavezno za sve učenike i u prvi razred osnovnog obrazovanja mogu se upisati deca koja do 1. aprila tekuće godine imaju navršениh šest godina života (*Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi*, 2012).

U Srbiji, osnovno obrazovanje i vaspitanje ostvaruje se u trajanju od osam godina u dva obrazovna ciklusa (Tabela 1). „Prvi ciklus obuhvata prvi, drugi, treći i četvrti razred. Drugi ciklus obuhvata peti, šesti, sedmi i osmi razred (Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju, 2023: 10)“, dok je u Hrvatskoj, rad osnovne škole organizovan je u tri obrazovna ciklusa (Tabela 2) i traje osam godina.

Tabela 1

Ciklusi osnovnoškolskog obrazovanja i vaspitanja u Republici Srbiji

prvi ciklus				drugi ciklus			
1	2	3	4	5	6	7	8

Tabela 2

Ciklusi osnovnoškolskog vaspitanja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj

prvi ciklus		drugi ciklus			treći ciklus			
Predškola	1	2	3	4	5	6	7	8

Kao što je prikazano u Tabeli 2, prvi ciklus obuhvata učenike prvog i drugog razreda osnovne škole i u ovom periodu je važno uspostaviti saradnju između predškolskog i osnovnoškolskog vaspitanja i obrazovanja. U ovom ciklusu učitelji se nadovezuju na kurikulum *predškole* i imaju visok stepen autonomije u organizaciji vaspitno-obrazovnog procesa, bez formalnog rasporeda i vremenskog ograničenja trajanja nastavnog časa (*Nacionalni kurikulum za osnovnoškolski odgoj i obrazovanje*, 2017). Navedeni model može biti jedan od načina unapređenja obaveznog predškolskog programa u Srbiji, jer prema *Zakonu o predškolskom vaspitanju i obrazovanju* (2021), trajanje programa nije ujednačeno za svu decu. Drugi ciklus obuhvata treći, četvrti i peti razred i njegov osnovni značaj jeste prelazak iz razredne u predmetnu nastavu uz naglašenu fleksibilnost rasporeda časova (*Nacionalni kurikulum za osnovnoškolski odgoj i obrazovanje*, 2017). Na osnovu navednog možemo zaključiti da su obrazovni ciklusi u Hrvatskoj više usmereni na prilagođavanje prilikom prelaska iz *predškole* u školu i prelaska iz četvrtog u peti razred što je veoma značajno imajući u vidu zahteve sa kojima se učenici suočavaju u tom periodu. U cilju prilagođavanja učenika prilikom prelaska iz predškolskog u školski sistem, ali i prelaska iz razredne u predmetnu nastavu, takav model raspodele obrazovnih ciklusa bi trebalo razmotriti i u Srbiji.

Analiza planova nastave i učenja za prvi ciklus osnovnog obrazovanja i vaspitanja u Republici Srbiji i prvi i drugi ciklus u Republici Hrvatskoj

Polazeći od prvog istraživačkog zadatka, radi bolje preglednosti, u Tabeli 3, prikazan je plan nastave učenja za prvi ciklus osnovnog obrazovanja i vaspitanja u Republici Srbiji i nastavni plan za deo prvog i drugog ciklusa u Republici Hrvatskoj. Na osnovu tabele možemo uočiti da oba plana obuhvataju obavezne predmete, izborne programe (predmete) i druge oblike obrazovno-vaspitanog rada. Iako nije navedeno u planu, u *Nacionalnom kurikulumu za osnovnoškolsko vaspitanje i obrazovanje* (2017), u Hrvatskoj, istaknuto je da se nastavni plan za druge oblike nastave (dodatna nastava, dopunska nastava, izvannastavne aktivnosti) detaljnije razrađuje u kurikulumu škole. Kada su u pitanju nazivi obaveznih predmeta, oni su slični, ali se fond časova, predviđen na godišnjem nivou, razlikuje.

Tabela 3⁵

Plan nastave i učenja za osnovnog obrazovanja i vaspitanja u Republici Srbiji i Republici Hrvatskoj.

	Republika Srbija					Republika Hrvatska			
	1.	2.	3.	4.		1.	2.	3.	4.
Obavezni predmeti					Obavezni predmeti				
Srpski jezik	180	180	180	180	Hrvatski jezik	175	175	175	175
Srpski kao nematernji jezik	72	72	72	72					
Strani jezik	72	72	72	72	Strani jezik	70	70	70	70
Matematika	180	180	180	180	Matematika	140	140	140	140
Svet oko nas/Priroda i društvo	72	72	72	72	Priroda i društvo	70	70	70	105
Likovna kultura	36	72	72	72	Likovna kultura	35	35	35	35
Muzička kultura	36	36	36	36	Glazbena kultura	35	35	35	35
Fizičko i zdravstveno vaspitanje	108	108	108	108	Tjelesna i zdravstvena kultura	105	105	105	70
Digitalni svet	36	36	36	36					

⁵Zbog preglednosti i uporedne analize, nazivi predmeta u Republici Hrvatskoj nisu navedeni redosledom kao što je u *Nacionalnom kurikulumu za osnovnoškolsko vaspitanje i obrazovanje*.

Izborni Programi					Izborni predmeti				
Verska nastava/Gradansko vaspitanje	36	36	36	36	Vjeronauka	70	70	70	70
Maternji jezik/govor sa elementima nacionalne kulture	72	72	72	72	Informatika	70	70	70	70
					Strani jezik	/	/	/	70
Oblik obrazovno-vaspitnog rada									
Redovna nastava	720-792	756-828	756-864	756-864					
Dopunska nastava	36	36	36	36					
Dodatna nastava	/	/	/	36					
Nastava u prirodi	7-10 dana	7-10 dana	7-10 dana	7-10 dana					
Ostali oblici obrazovno-vaspitnog rada					Drugi oblici nastave				
Čas odeljenjskog starešine	36	36	36	36	Sat razrednika	35	35	35	35
Vannastavne aktivnosti	36-72	36-72	36-72	36-72					
Ekскурzija	1-3	1-3	1-3	1-3					

S obzirom da učitelj realizuje skoro sve nastavne predmete, ima dovoljno mogućnosti za fleksibilniju organizaciju rada koja je potrebna za integrativni pristup koji je poželjno primenjivati, jer se na taj način „učenici oslanjaju na prethodna znanja (iz različitih predmeta), asimiluju ih u novo znanje i dalje ga razvijaju rešavajući probleme“ (Blagdanić i Bandur, 2018: 282).

U Tabeli 4 prikazani su nazivi predmeta i godišnji fond časova na osnovu kojih se može zaključiti da nastavni predmet Svet oko nas, učenici izučavaju u prvom i drugom razredu, dok u trećem i četvrtom nastavni predmet ima naziv Priroda i društvo. Bez obzira na razliku u nazivima predmeta, fond časova je isti na nedeljnom (2 časa) i godišnjem (72 časa) nivou. U Hrvatskoj, naziv nastavnog predmeta je isti od prvog do četvrtog razreda, a „nastavni plan Prirode i društva u prvome, drugome i trećemu razredu uključuje 70 nastavnih sati godišnje (2 školska sata tjedno), a u četvrtome 105 nastavnih sati godišnje (3 školska sata tjedno)“ (Elezović, i sar., 2019: 30).

Tabela 4

Godišnji broj sati po razredima predviđenih za realizaciju nastavnih predmeta Svet oko nas/Priroda i društvo

Republika Srbija				Republika Hrvatska			
prvi ciklus		Priroda i društvo		prvi ciklus		drugi ciklus	
Svet oko nas		Priroda i društvo		Priroda i društvo			
prvi razred	drugi razred	treći razred	četvrti razred	prvi razred	drugi razred	treći razred	četvrti razred
72	72	72	72	70	70	70	105

Na osnovu tabele može se zaključiti da je u četvrtom razredu, za realizaciju nastavnog predmeta Priroda i društvo predviđeno 72 časa godišnje, dok je u Hrvatskoj 105 časova. Kako rezultati TIMSS istraživanja, u oblasti prirodnih nauka, pokazuju da učenici u Srbiji imaju niža postignuća u odnosu na Hrvatsku, u narednim reformama obrazovnog sistema trebalo bi razmotriti povećanje broja časova za nastavni predmet Priroda i društvo. Iako se obrazovni sistemi „razlikuju prema ukupnom broju nastavnih sati i prema nastavnim satima predviđenim za naučne oblasti. Možemo zaključiti da je broj nastavnih sati predviđen za izučavanje prirodnih nauka jedan je od važnih činilaca za uspešno učenje, ali nije jedini i nije dovoljan“ (*Rezultati međunarodnog istraživanja TIMSS 2023, nacionalni izveštaj Republike Srbije, 2024: 54*), pa bi u narednim istraživanjima trebalo ispitati da li i na koji način broj časova utiče na postignuća TIMSS rezultata u oblasti prirodnih nauka.

Analiza programa nastave i učenja nastavnih predmeta Svet oko nas i Priroda i društvo u Republici Srbiji i nastavnog predmeta Priroda i društvo u Republici Hrvatskoj

Drugim istraživačkim zadatkom i analizom programa nastave i učenja utvrdili smo da je u Srbiji, *Pravilnik o programu nastave i učenja za prvi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja* u primeni od školske 2018/2019. godine, dok se u Hrvatskoj, za učenike prvog razreda osnovne škole, primenjuje od 2019/2020. godine. Na osnovu čega možemo zaključiti da je primena počela godinu dana ranije u Srbiji. U obe zemlje, *Programi za drugi, treći i četvrti razred* implementirane su sukcesivno, svake naredne školske godine.

Strukturu *Programa Sveta oko nas/Prirode i društva*, u Republici Srbiji čine: cilj predmeta; ishodi; oblast/tema; sadržaji i uputstvo za didaktičko-metodičko ostvarivanje programa (odnos cilja, ishoda, preporučenih programskih sadržaja, metoda nastave i učenja i aktivnosti učenika; planiranje

nastave i učenja; ostvarivanje nastave i učenja i praćenje i vrednovanje nastave i učenja. Struktura je ista od prvog do četvrtog razreda, tj. postoji razlika u uputstvu za didaktičko-metodičko ostvarivanje programa, ali o tome će biti reči u okviru analize rezultata trećeg istraživačkog zadatka). U odnosu na Srbiju, u Hrvatskoj, struktura se razlikuje i sadrži sledeća poglavlja: „svrha i opis predmeta; odgojno-obrazovni ciljevi učenja i poučavanja predmeta; struktura – organizacijska područja predmetnog kurikuluma; odgojno-obrazovni ishodi, sadržaji i razine usvojenosti po razredima i organizacijskim područjima; povezanost s drugim predmetima i međupredmetnim temama; učenje i poučavanje predmeta i vrednovanje usvojenosti odgojno-obrazovnih ishoda“ (*Narodne novine*, 68/18). Strukture programa se međusobno razlikuju, ali sadrže ključne elemente koje ćemo u nastavku detaljno proanalizirati.

U Srbiji, cilj je definisan rečenicom „cilj učenja predmeta svet oko nas jeste upoznavanje sebe, svog prirodnog i društvenog okruženja i razvijanja sposobnosti za odgovoran život u njemu“ (*Pravilnik o programu nastave i učenja za prvi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, 2017: 89) koji je identičan za sva četiri razreda. U Hrvatskoj, u okviru poglavlja *odgojno-obrazovni ciljevi učenja i poučavanja* navedeno je 6 ciljeva koji su isti za sva četiri razreda i odnose se na *spoznavanje složenosti sveta koji ga okružuje, razumeti svoj rast i razvoj u interakciji sa drugima, razvijati istraživačke kompetencije, poštovati i uvažavati različitosti, sigurno i odgovorno koristiti tehnologiju i povezivati saznanja iz nastavnog predmeta Priroda i društvo sa drugim nastavnim predmetima*, (*Odluka o donošenju kurikuluma za nastavni predmet Prirode i društva za osnovne škole u Republici Hrvatskoj*, 2018) i u odnosu na cilj nastavnog predmeta Svet oko nas/Priroda i društvo su konkretniji i detaljniji. Nakon cilja, u *Programima nastave i učenja od prvog do četvrtog razreda* navedena je tabela koja sadrži: ishode, oblast/temu i sadržaje. Kada su u pitanju ishodi, oni su raspoređeni po razredima, ali nisu prema sadržajima i nivoima, jer se jedan ishod može odnositi na više sadržaja, na primer „povezuje rezultate učenja i rada sa uložnim trudom“ (*Pravilnik o programu nastave i učenja za prvi razred*, 2017: 153). U Hrvatskoj, obrazovni ishodi su razrađeni prema nivoima i ostvarenosti (*Odluka o donošenju kurikuluma za nastavni predmet Prirode i društva za osnovne škole u Republici Hrvatskoj*, 2018), pregledniji su i konkretniji i mogu poslužiti kao primer prilikom izmene programa nastave i učenja. U Tabeli 5 navedeni su nazivi nastavnih tema, prema razredima, u Srbiji.

Tabela 5

Nazivi nastavnih tema predmeta Sveta oko nas/Priroda i društvo u prvom, drugom, trećem i četvrtom razredu, u Republici Srbiji

Svet oko nas/Priroda i društvo				
	Prvi razred	Drugi razred	Treći razred	Četvrti razred
1.	Ja i drugi	Drugi i ja	Priroda, čovek, društvo	Prirodne i društvene odlike Srbije
2.	Porodični dom, škola	Kultura življenja	Orijentacija u prostoru i vremenu	Čovek – prirodno i društveno biće
3.	Zdravlje i bezbednost	Čovek stvara	Prošlost	Materijali
4.	Orijentacija u prostoru i vremenu	Kretanje i orijentacija u prostoru i vremenu	Kretanje	Prošlost Srbije
5.	Čovek stvara	Raznovrsnost prirode	Materijali	/
6.	Raznovrsnost prirode		/	/

Na osnovu tabele možemo videti da se broj i nazivi tema od prvog do četvrtog razreda razlikuju, dok su u Hrvatskoj teme iste za sva četiri razreda i obuhvataju sledeće koncepte: „*Organiziranost svijeta oko nas, Promjene i odnosi, Pojedinač i društvo i Energija*. Koncepti se međusobno prožimaju pružajući učeniku mogućnost da različitim sadržajima i aktivnostima u svakome razredu neprestano nadograđuje njihovo razumevanje. Svaki od koncepta u sebi integrira više različitih nižih razina koje su ključne za razumevanje cjeline“ (*Odluka o donošenju kurikuluma za nastavni predmet Prirode i društva za osnovne škole u Republici Hrvatskoj*, 2018: 2). U izradi kurikuluma nastavnoga predmeta Priroda i društvo u Hrvatskoj primenjen je „konceptualni pristup kako bi se učenje usmjerilo na povezivanje, razumijevanje i integriranje znanja na različitim kognitivnim razinama uz razvijanje vještina i stavova“ (*Odluka o donošenju kurikuluma za nastavni predmet Prirode i društva za osnovne škole u Republici Hrvatskoj*, 2018: 2). Osim tema, u *Programima nastave i učenja* navedeni su i sadržaji, dok u kurikulumu nastave prirode i društva ne postoje, već su u okviru teme opisani, a učitelj odlučuje na koji način će ostvariti ishode koji su predviđeni za određene sadržaje. Takođe, i u Srbiji sadržaji koji se realizuju u nastavi sveta oko nas/prirode i društva „nemaju više karakter čvrsto propisanih, već preporučenih sadržaja“ (Blagdanić i Bandur, 2018: 40) i učitelj ima mogućnost da izabere i druge sadržaje koji su pogodniji za ostvarivanje ishoda.

Posebno mesto u kurikulumu Prirode i društva, u Hrvatskoj, zazuzima *Istraživački pristup* kojim se ističe da je učenike „potrebno postupno uvoditi u istraživačke aktivnosti, razvijati temeljne istraživačke vještine, poticati razvoj istraživačkih kompetencija integrirano, istraživačkim projektima, ali uvijek aktivnostima i sadržajima primjerenima njihovim mogućnostima i interesima“ (*Odluka o donošenju kurikuluma za nastavni predmet Prirode i društva za osnovne škole u Republici Hrvatskoj*, 2018: 3). Koliko istraživačke veštine imaju značaj u kurikulumu prirode i društva, govori i to da je pored usvojenosti znanja, drugi element za vrednovanje u nastavnom predmetu Priroda i društvo i *istraživačke vještine* o čemu će biti reći u okviru narednog istraživačkog zadatka. Iako su u Srbiji, istraživačke aktivnosti predviđene za ostvarivanje većine ishoda u okviru nastavnog predmeta Priroda i društvo, trebalo bi razmotriti i njihovo posebno vrednovanje, kao što je u Hrvatskoj, kako bi bile deo obaveznih, a ne izbornih aktivnosti.

Analiza uputstva za nastavnike za didaktičko – metodičko ostvarivanje programa nastavnog predmeta Svet oko nas/Priroda i društvo u Republici Srbiji i nastavnog predmeta Priroda i društvo u Republici Hrvatskoj

Trećim istraživačkim zadatkom smo utvrdili da uputstvo za nastavnike, za didaktičko – metodičko ostvarivanje programa nastavnog predmeta Svet oko nas/Priroda i društvo u Srbiji i nastavnog predmeta Priroda i društvo u Hrvatskoj, postoji, ali se razlikuju po nazivu, strukturi i sadržaju. U Srbiji, uputstvo za didaktičko-metodičko ostvarivanje programa postoji u svim programima od prvog do četvrtog razreda, ali se razlikuju po strukturi. Uvodno uputstvo je isto za sva četiri razreda i u njemu je istaknut zavičajni princip (princip životne blizine) koji „određuje prostornu i vremensku bliskost prirodnih i društvenih pojava i procesa i kao takav predstavlja jednu od suštinskih odlika predmeta“ (*Pravilnik o programu nastave i učenja za prvi razred*, 2017: 154). U *Programu nastave i učenja za prvi razred*, osim uvodnog uputstva, postoji poglavlje *Odnos cilja, ishoda, preporučenih programskih sadržaja, metoda nastave i učenja i aktivnosti nastavnika*. U pomenutom poglavlju se govori o načinu organizovanja nastave i učenja, ali ne i o načinu vrednovanja, što bi trebalo dodati, jer se i u prvom razredu učenici ocenjuju, ali opisnom ocenom. U Srbiji uputstvo za didaktičko-metodičko ostvarivanje programa za drugi, treći i četvrti razred podeljeno je na tri poglavlja: planiranje nastave i učenja; ostvarivanje nastave i učenja, i praćenje i vrednovanje nastave i učenja. U poglavlju *planiranje nastave i učenja* učiteljima su date smernice čime treba da se rukovode prilikom kreiranja godišnjih i operativnih planova, i priprema za čas, sa posebnim osvrtom na planiranje koje je prilagođeno potrebama određenog odeljenja u odnosu na karakteristike učenika, tehničke uslove i druge resurse škole i lokalne sredine. Poglavlje *Ostvarivanje nastave i učenja* je korisno za učitelje, jer im omogućava razumevanje međusobnih odnosa ključnih elemenata programa nastave i učenja za nastavne predmete Svet oko nas i

Priroda i društvo, a detaljnim opisom sadržaja u okviru tematskih celina stavljen je naglasak na ključne elemente programa nastave i učenja, a to su spiralno-uzlazni model i zavičajni princip. U Hrvatskoj, osim poglavlja *vrednovanje usvojenosti znanja i vaspitno-obrazovnih ishoda* čiji su elementi opisani u prethodnom delu, postoji i poglavlje *učenje i poučavanje predmeta* u kom se ističe značaj istraživačkog pristupa koji treba da bude integrisan u procese učenja i poučavanja u svim pomenutim konceptima. Da bi se postigli ciljevi nastavnog predmeta Priroda i društvo navedeno je da je bitno „osmisliti sadržajno primjerene i učeniku zanimljive, otvorene i integrirane metodičke scenarije učenja i poučavanja s različitim aktivnostima koji potiču interes, daju konkretan smisao onomu što se uči i omogućavaju učeniku primenu u stvarnim životnim situacijama“ (*Odluka o donošenju kurikuluma za nastavni predmet Prirode i društva za osnovne škole u Republici Hrvatskoj*, 2018: 22).

U poglavlju *Praćenje i vrednovanje nastave i učenja*, u Srbiji, nije navedeno detaljno uputstvo o načinu vrednovanja, već se navodi da „praćenje napredovanja i ocenjivanje postignuća učenika je formativno i sumativno i realizuje se u skladu sa Pravilnikom o ocenjivanju učenika u osnovnom obrazovanju i vaspitanju“ (*Pravilnik o programu nastave i učenja za drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, 2018: 52). Analizom *Pravilnika o ocenjivanju učenika u osnovnom obrazovanju i vaspitanju* utvrđeno je da se njime određuju „način, postupak i kriterijumi ocenjivanja uspeha iz obaveznih predmeta, izbornih programa, aktivnosti (slobodnih nastavnih aktivnosti) (u daljem tekstu predmet) i vladanja“ (2024: 1). U Hrvatskoj, postignuća učenika u prvom i drugom razredu, opisuju se pomoću „kvalitativnoga opisnog opisivača postignuća u tri kategorije: potrebna podrška u ostvarivanju odgojno-obrazovnih ishoda za određeni razred, ostvareni odgojno-obrazovni ishoda za određeni razred, iznimno ostvareni odgojno-obrazovni ishoda za određeni razred“ (*Nacionalni kurikulum za osnovnoškolski odgoj i obrazovanje*, 2017: 35), za razliku od Srbije u kojoj se učenici u prvom razredu osnovnog obrazovanja i vaspitanja ocenjuju opisnom ocenom, a od drugog do četvrtog opisno i brojačno (*Pravilnik o ocenjivanju učenika u osnovnom obrazovanju i vaspitanju*, 2024). Ono što je zajedničko u oba zemlje, kada je u pitanju vrednovanje, jesu brojačne ocene – odličan (5), vrlo dobar (4), dobar (3), dovoljan (2) i nedovoljan (1). Takođe, ono što možemo zaključiti, kada su obe države u pitanju jeste da bi vrednovanje trebalo da bude učestalo, različito i kontinuirano tokom školske godine. Istraživanjem možemo zaključiti da za razliku od vrednovanja u Hrvatskoj, u Srbiji ne postoje precizne instrukcije kada je u pitanju vrednovanje iz nastavnih predmeta Svet oko nas/Priroda i društvo, već su informacije u *Pravilniku* iste za sve obavezne predmete, što bi trebalo izmeniti i uskladiti sa specifičnostima samog predmeta.

Zaključak

Obrazovni sistemi nisu savršeni, imaju prednosti i nedostatke i u skladu sa tim potrebno ih je kontinuirano istraživati i unapređivati. Komparativnom analizom planova i programa nastave i učenja utvrdili smo sličnosti i razlike koje mogu biti osnova budućih reformi. Kada su u pitanju planovi nastave i učenja, osim naziva predmeta (u Hrvatskoj Priroda i društvo, a u Srbiji Svet oko nas u prvom i drugom razredu i Priroda i društvo u trećem i četvrtom razredu), razlikuju se i po broju časova na godišnjem nivou. U narednim reformama plana, u prvom ciklusu osnovnog obrazovanja i vaspitanja u Srbiji, trebalo bi razmotriti povećanje fonda časova i uskladiti sa fondom Republike Hrvatske u četvrtom razredu (tri časa nedeljno). Kada je u pitanju praćenje i vrednovanje nastave i učenja, poželjno je dati detaljna uputstva za nastavne predmete Svet oko nas/Priroda i društvo, u skladu sa specifičnostima sadržaja i mogućnostima realizacije. Takođe, kada je u pitanju vrednovanje, trebalo bi uvesti istraživačke aktivnosti kao jedan od elementa za vrednovanje u nastavnim predmetima Svet oko nas/Priroda i društvo, kao što je u Hrvatskoj. Iako, i u jednoj i u drugoj zemlji učitelji imaju autonomiju u izboru dela nastavnog sadržaja koji bi trebalo da se prilagode karakteristikama uslova u kojima rade, u kurikulumu Hrvatske, osim navedenih tema, koje su iste za sva četiri razreda, poželjno je dodati i preporučene sadržaje.

Pitanja razmatrana u radu mogu poslužiti kao osnova za realizaciju opširnijeg teorijskog i empirijskog istraživanja o mogućnostima unapređenja programa nastave i učenja prirode i društva u Srbiji i Hrvatskoj. U narednim istraživanjima poželjno je ispitati: stavove i mišljenja učitelja o reformisanim *Programima nastave i učenja* Sveta oko nas/Prirode i društva u Srbiji i *Kurikuluma nastavnog predmeta prirode i društva* u Hrvatskoj; da li postoji statistički značajna razlika u postignućima učenika, u oblasti prirodnih nauka, zbog većeg broja časova koji se realizuju u četvrtom razredu u Republici Hrvatskoj i mišljenja učitelja zaposlenih u školama koji su deo eksperimentalnog programa *Osnovna škola kao celodnevna škola – uravnotežen, pravedan, učinkovit i održiv sustav odgoja i obrazovanja*, jeru pomenutom programu, nastavni predmet Priroda i društvo je podeljen na nastavne predmete Društvo i zajednica i Prirodoslovlje (*Smjernice za implementaciju kurikula nastavnog predmeta Društvo i zajednica*, 2024).

COMPARATIVE ANALYSIS OF EDUCATIONAL PLANS AND PROGRAMS FOR NATURE AND SOCIETY SUBJECT IN THE REPUBLIC OF SERBIA AND THE REPUBLIC OF CROATIA*Abstract*

The aim of this research is to conduct a comparative analysis of educational plans and programs of the Nature and Society subject taught from first to fourth grade of the elementary education in the Republic of Serbia and the Republic of Croatia. We opted for the comparative analysis of the official documents of the countries mentioned, as both countries have initiated statutory framework reforms of the educational system at roughly the same period. The similarities and differences are outlined, as well as the advantages and disadvantages of the plans and programs via the implementation of the descriptive and analytic evaluation method. In addition, possible suggestions for observation from the perspective of the education policy are made. The analysis was conducted based on the 3 defined categories by using the checklist: (1) educational plans; (2) educational programs of the school subjects The World Around Us and Nature and Society taught in the Republic of Serbia and of the school subject Nature and Society in the Republic of Croatia; and (3) instructions for the didactic-methodical realization of the program for teachers. The research shows that there are several differences in the criteria mentioned in the Republic of Serbia and the Republic of Croatia. Apart from the plan and program structure, school subject names, the titles and numbers of the teaching units and modes of assessment, one of the key differences is that, in Serbia, The World Around Us/Nature and Society subject classes are conducted twice a week, and in Croatia, in the fourth grade, they are conducted thrice a week. It is necessary to determine in other research, via the comparative analysis, whether there is a statistically significant difference in student accomplishments in the science subject area, with regard to cognitive and content domains, due to the increased number of classes conducted in the fourth grade in the Republic of Croatia. Whether the number of classes conducted in the fourth grade influences the quality and durability of knowledge acquisition in the science subject area should also be examined.

Keywords: educational plan and program, Nature and Society, the Republic of Serbia, the Republic of Croatia

Literatura

- Bandur, V., i Potkonjak, N. (1999). *Metodologija pedagogije*. Beograd: Savez pedagoških društava Jugoslavije.
- Blagdanić, S., i Bandur, V. (2018). *Metodika nastave prirode i društva*. Beograd: Bigz.

- Đerić, I., Elezović, I., i Breze, F. (2022). Nastavnici, nastava i postignuća učenika. U B. Japelj Pavešić, P. Koršňáková, i S. Meinck (Ur.), *TIMSS 2019 Dinarske perspektive: Poučavanje i učenje matematike i prirodoslovlja u Jugoistočnoj Europi* (161-184). Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja.
- Elezović, I., Antulić Majcen, S., Vranković, B., i Muraja, J. (2019). *Rezultati TIMSS 2019–Međunarodnoga istraživanja trendova u znanju matematike i prirodoslovlja Nacionalni izvještaj: Republika Hrvatska*. Retrieved January 2025 from <https://www.ncvvo.hr/wp-content/uploads/2022/03/TIMSS-Nacionalni-izvjestaj-finale.pdf>
- Kulić, R. (2011). *Komparativna pedagogija – teorija, sistem i reforme*. Beograd, Banja Luka: Svet knjige, Filozofski fakultet.
- Ministarstvo znanosti i obrazovanja (2017). *Nacionalni kurikulum za osnovnoškolski odgoj i obrazovanje*. Retrieved January 2025 from <https://mzom.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Obrazovanje/NacionalniKurikulum/NacionalniKurikulumi/Nacionalni%20kurikulum%20za%20osnovno%20%C5%A1kolski%20odgoj%20i%20obrazovanje.pdf>
- Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih (2024). *Smjernice za implementaciju kurikula nastavnog predmeta Društvo i zajednica*. Retrieved February 2025 from <https://mzom.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Obrazovanje/OsnovneSkole/Cjelodnevna-skola/smjernice-za-implementaciju-kurikula-drustvo-i-zajednica.pdf>
- Odluka o donošenju kurikuluma za nastavni predmet Prirode i društva za osnovne škole u Republici Hrvatskoj* (2018), Narodne novine 87/08, 86/09, 92/10, 105/10 – ispravak, 90/11, 16/12, 86/12, 94/13, 152/14, 7/17 i 68/18.
- Pravilnik o programu nastave i učenja za prvi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja* (2017), Službeni glasnik RS – Prosvetni glasnik, br. 10/2017, 12/2018 i 15/2018.
- Pravilnik o programu nastave i učenja za drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja* (2018), Službeni glasnik RS – Prosvetni glasnik, broj 16/2018.
- Pravilnik o programu nastave i učenja za treći razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja* (2018), Službeni glasnik RS – Prosvetni glasnik, broj 5/2019.
- Pravilnik o programu nastave i učenja za četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja* (2019), Službeni glasnik RS – Prosvetni glasnik, broj 88/17, 27/18 – dr. zakoni i 10/19.
- Pravilnik o ocjenjivanju učenika u osnovnom obrazovanju i vaspitanju* (2024). Službeni glasnik Republike Srbije, broj 10/2024.
- Randelović, B., Đukić, D., Trbojević, T., i Marković, B. (2024). *Rezultati međunarodnog istraživanja TIMSS 2023 Nacionalni izvještaj Republika Srbija*. Retrieved January 2025

from https://ceo.edu.rs/wp-content/uploads/2024/12/TIMSS-2023_Nacionalni-izvestaj-Srbija-1.pdf

- Radulović, M., i Gundogan, D. (2021). Komparativna analiza uticaja kulturnog kapitala na postignuće učenika: Srbija, region i Zapadna Evropa. U I. Đerić, N. Gutvajn, S. Jošić, i N. Ševa (Ur.), *TIMSS 2019 u Srbiji: rezultati međunarodnog istraživanja postignuća učenika četvrtog razreda osnovne škole iz matematike i prirodnih nauka* (67-85), Beograd, Institut za pedagoška istraživanja.
- Seamus Hegarty, S. Rutkowski, L. (2022). Predgovor urednika edicije. U B. Japelj Pavešić, P. Koršňáková, & S. Meinck (Ur.), *TIMSS 2019 Dinarske perspektive: Poučavanje i učenje matematike i prirodoslovlja u Jugoistočnoj Europi* (11-12). Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja.
- Stanišić, J., Blagdanić, S., i Marušić Jablanović, M. (2021). Greške učenika u rešavanju TIMSS 2019 zadataka—oblast biologija. U I. Đerić, N. Gutvajn, S. Jošić, i N. Ševa (Ur.), *TIMSS 2019 u Srbiji: rezultati međunarodnog istraživanja postignuća učenika četvrtog razreda osnovne škole iz matematike i prirodnih nauka* (193-219), Beograd, Institut za pedagoška istraživanja.
- Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju* (2023). Službeni glasnik RS, br. 55/2013, 101/2017, 10/2019, 27/2018 – dr. zakon, 129/2021 i 92/2023.
- Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja* (2019). Službeni glasnik RS, br. 88/2017, 27/2018-dr.zakoni i 10/2019.
- Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju* (2021). Službeni glasnik RS, br. 18/2010, 101/2017, 113/2017 - dr. zakon, 95/2018 - dr. zakon, 10/2019, 86/2019 - dr. zakon, 157/2020 - dr. zakon, 123/2021 - dr. zakon i 129/2021